शास्त्री ~~द्वितीय~~ खण्ड / विषय - व्याकरण

प्रश्नपत्र प्रथम

प्रौढ मनोरमा

प्रश्न 1 — पूर्वत्रासिद्धम् अस्य सूत्रस्य मनोरमोक्तदिशा
अस्य सूत्रस्य कार्ये असिद्धत्वं स्यात् तन्नो विधिं स्यात्, तर्हि त्रिपादी
प्रति प्रत्यय सिद्धा इत्येव लभेत, त्रैपादिकं तु पूर्वं प्रति
परं नासिद्धं स्यात् । त्रैपादिकानां पूर्वं दृष्ट्या सिद्धत्वा
भावे दोषः स्यात् । अत आह — अधिकारोऽयम् इत्यादि
... कार्ये सिद्धत्वं मिलेत तर्हि पूर्वत्रासिद्धमिति
मनोरमायां इत्यादिकत्वं न स्यात् । परत्वात् रोरि इत्यस्य
प्रसंगात् । तथा च पूर्वत्रासिद्धे नास्ति विप्रतिषेधो
उत्सर्गापवादयोः इति सिद्धान्तो व्याकुप्येत । अमूभ्यां
... नासिद्धमेव ... पादौ परे परं शास्त्रं नासिद्धम् —
एतेन त्रिपादी स्थितं कार्यं नासिद्धमित्यादि प्राचां ग्रन्थः
परास्तः ।

~~दीक्षितोक्तरीत्या कार्यं सिद्धत्वस्य प्रति~~
दीक्षित ~~रीत्या~~ प्रयोगजन्यस्य प्रथमरीत्या सिद्ध
निरासः । उक्तरीत्या कार्यं सिद्धत्वस्य प्रतिपादनं
सम्भवेन इत्यर्थः ।
न च पूर्वोक्त प्रकारक इष्टेऽपि उपजीव्यविरोध इत्यादि
सिद्धिः । ... शास्त्रस्य नित्यत्वात्
द्वारा ... इवर्णे इति ... वक्तुं ...
... दिर्वचन आदि इति पराङ्गोऽपि ...
... वाचम् इत्यादि ... सत्य इति
शाब्द ... सम्बन्ध ... कार्य योग्ये विषये
त्रैपादिक शास्त्रस्य पूर्वस्य प्रवृत्ति कल्पने गौरवात् ।
ननु लोके प्रसिद्ध पाठस्य ध्वनिकत्वेन तद्पेक्षा न चेत् ।
विनष्टे ... - ... एवं प्रयत्नः । वर्ग समग्र इति -
वर्गाणां समग्रस्य लोक प्रसिद्ध पाठ
... इति । ... मन्त्र ...
योगात् अर्थ विसर्गोऽपि साध्य
मुख्यार्थे लेखने न बोध्यम् ।

अमरनाथ मिश्र
एम.ओ. प्रो. व्याकरण
रा.उ.सं. महावि.
[illegible]

दिनांक 3-11-20 उपशास्त्री प्रथम वर्ष, विषय व्याकरण
लघुसिद्धान्त कौमुदी (हलन्त पुंलिङ्ग प्रकरणम्)

1. एभिः — इदम् शब्दात् अर्थवदिति सूत्रेण प्रातिपदिक संज्ञायाम् स्वौजस्, एवं बहुषु बहुवचनम् इति सूत्र सहयोगेन इदम् शब्दात् भिस् विभक्तौ त्यदादीनामः इति सूत्रेण अत्वे पररूपे। इद अ भिस् इति दशायां हलि लोपः इति सूत्रेण इद भागस्य लोपे अ भिस् इति दशायां आद्यन्तवदेकस्मिन् इति सूत्रेण व्यपदेशिवद् भावे, व्यपदेशिवद् भावत्वात् अतो भिस ऐस् इति सूत्रेण ऐस् आदेशे प्राप्ते तत्प्रबाधने नेदमदसोरकोः इति सूत्र बलात् अदन्तत्वात् ~~[illegible]~~ बहुवचने झल्येत् इति सूत्रेण एत्वे सकारस्य रुत्वे विसर्गे एभिः इति सिद्धम्।

2. अस्मै — इदम् शब्दात् अर्थवदिति सूत्रेण प्रातिपदिक संज्ञायां स्वौजसम् इति सूत्रेण तथा द्व्येकयोर्द्विवचनैकवचने इति सूत्र सहयोगेन इदम् शब्दात् ङे विभक्तौ त्यदादीनामः इति सूत्रेण अत्वे पररूपे। ~~सर्वनाम~~ सर्वनामत्वात् सर्वनाम्नः स्मै इति सूत्रे ङे स्थाने स्मै आदेशे। स्थानिवत्वात् हलि लोपः इति सूत्रेण इद भागस्य लोपे अस्मै इति सिद्धम्।

3. अस्मात् — इदम् शब्दात् अर्थवदिति प्रातिपदिक संज्ञायाम्, स्वौजस् इति सूत्रेण तथा द्व्येकयोर्द्विवचनैकवचने इति सूत्र सहयोगेन ङसि विभक्तौ, त्यदादीनामः इति सूत्रेण अत्वे पररूपे। ङसिङ्योः स्मात्स्मिनौ इति सूत्रेण ङसि स्थाने अस्मात् आदेशे सति स्थानिवत्वात् हलि लोपः इति सूत्रेण इद भागस्य लोपे सति अस्मात् इति सिद्धम्।

[illegible]
एसो० प्रो० व्याकरण
रा० ड० लॉ० म० वि०
[illegible] पूर्णिया